

Sloboda a jej projekcie

Zborník vedeckých príspevkov
z jubilejného 10. výročného stretnutia
Slovenského filozofického združenia
spojeného s medzinárodnou konferenciou

Pavol Sucharek (ed.)

Prešov 2012

Editor: Pavol Sucharek

Recenzenti: Mariana Szapuová, Róbert Karul

Obálka: Peter Kyslan

Technická redakcia: Peter Kyslan

Jazyková redakcia: Marcel Forgáč

Vydavateľ: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2012

Copyright: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2012

ISBN: 978-80-555-0619-7

EAN: 9788055506197

OBSAH

Úvodné slová

Slovo editora	
<i>Pavol Sucharek</i>	10

Slovo na úvod	
<i>Iveta Bobušová</i>	11

Plenárne prednášky

Konotácie slobody v etickom myslení na Slovensku v 19. a 20. storočí	
<i>Vasil Gluchman</i>	14

K niektorým aspektom Lockovej idey slobody	
<i>Vladimír Manda</i>	25

Metamorfózy slobody: sloboda verzus bezpečnosť	
<i>Ivan Buraj</i>	33

Dejinné koncepcie slobody - antická a stredoveká filozofia

Dialektická koncepcia slobody v Platónovej filozofii	
<i>Dariusz Olesiński</i>	48

Péče o svobodu ve filosofii raných stoiků	
<i>Antonín Šíma</i>	54

Sloboda a kriticizmus	
<i>Dariusz Kubok</i>	62

Existovala súvislosť medzi Xenofónovým chápaním sebastačnosti a slobody?	
<i>Ulrich Wollner</i>	68

Kynické chápanie slobody	
<i>Livia Flachbartová</i>	74

Diogenés v otroctve - Kto je pán a kto je otrok?	
<i>Jaroslav Cepko</i>	80

EXISTOVALA SÚVISLOSŤ MEDZI XENOFÓNTOVÝM CHÁPANÍM SEBESTAČNOSTI A SLOBODY?

Ulrich Wollner

Abstract: The aim of the paper is to show that the idea of the self-sufficiency can be found in two forms (material and intellectual) at four different places of the Xenophon's work Memorabilia. The author analyses these forms of the self-sufficiency and he aspires to answer the question whether there is some relation between Xenophon's conception of the self-sufficiency and his conception of the freedom.

Key words: Xenophon – Socrates – Self-sufficiency – Freedom

Podľa Davida K. O'Connora napriek tomu, že veľa myšlienok Xenofónovho Sókrata je venovaných vzťahom k iným ľuďom, jeho Sókratés vystupuje ako paradigma sebestačnosti (O'Connor 1994, 152).¹ Čo si možno predstaviť pod sebestačnosťou? Ak sa hovorí o sebestačnosti, znamená to, že si v nejakej konkrétnej veci človek vystačí sám, teda je od niečoho či niekoho nezávislý, oslobodený – nepotrebuje to/ ho. Cieľom príspevku je poukázať na skutočnosť, že myšlienka sebestačnosti (αὐτάρκεια) sa objavuje v dvoch podobách (materiálnej a intelektuálnej) na štyroch rôznych miestach Xenofónovho spisu *Memorabilia*.² Autor bude postupne analyzovať tieto podoby sebestačnosti, a zároveň bude hľadať odpoveď na otázku, či malo Xenofónovo chápanie sebestačnosti nejakú súvislosť s jeho chápaním slobody (ἐλευθερία).

1. Materiálna sebestačnosť

1.1 Sebestačnosť a materiálne statky

Čoho sa týka sebestačnosť Xenofónovho Sókrata? Od čoho je nezávislý (oslobodený), čo nepotrebuje k svojmu životu? Pri odpovedi na položené otázky budem vychádzať zo Xenofónovho svedectva o Sófroniskovom synovi³: „Bol ... tak zvyknutý na striedmy (τὸ μετρίων) spôsob života, že aj keď mal veľmi málo, bez ťažkostí s tým vystačil.“ (I.2.1). V uvedenej pasáži sa síce nevyskytuje termín „sebestačnosť“ (αὐτάρκεια) ani jeho deriváty, ale jej zmysel je jednoznačne v zhode s predstavou Xenofóna o tom, čo znamená žiť sebestačne. Potvrdzuje to miesto

1 Platónov Sókratés nerozvíja myšlienku sebestačnosti v takej miere, ako je tomu u Xenofóna. Bližšie pozri: (Dorion 2010).

2 I.2.14; II.6.2; IV.7.1; IV.8.11.

3 Ako dokumentuje Diogenés Laertios, Sókratés bol synom kamenára Sófroniska a pôrodnej babice Fáinarety (DL, II,18).

I.2.14, kde sa píše: „Vedeli [Kritias a Alkibiadés], že Sókratés žije úplne sebestačne (αὐταρκέστατα), napriek tomu, že nemá takmer nič...“ Budem teda postupovať korektne, ak prepojíme to, čo bolo vyjadrené o sebestačnosti, s výpoveďou o Sókratovom striedmom spôsobe života a materiálnej chudobe z prvého uvedeného citátu. Z toho následne vyplýva, že Xenofónov Sókratés bol nezávislý (slobodný) od materiálneho bohatstva. Dá sa teda konštatovať, že sebestačnosť môžeme chápať ako čo možno najväčšiu slobodu od materiálnych potrieb. Sókratés v rozhovore s Antifónom toto chápanie explicitne formuluje: „Ja si však myslím, že nemať žiadne potreby je božské, a mať ich čo najmenej je božskému najbližšie, a že čo je božské, je dokonalosť sama, a čo je božskému najbližšie, je dokonalosti najbližšie.“ (I.6.10).⁴ Ako zdôrazňuje Louis-André Dorion, sebestačnosť je atribútom bohov; to podľa neho dokazuje, že sebestačnosť zastáva v Xenofónovom myslení ústrednú pozíciu (Dorion 2006, 105).⁵

Vráťme sa však k Sókratovej myšlienke – možno ju interpretovať tak, že ten, kto chce byť sebestačný, má žiť bez majetku? Pri odpovedi na túto otázku netreba zabudnúť na dve skutočnosti. Po prvé, z citovaného miesta I.6.10 je zrejmé, že dokonalá sebestačnosť – v zmysle zbavenia sa všetkých potrieb – dosahujú len dokonalé bytosti – bohovia. Úlohou človeka ako bytosti, ktorá je oproti bohom nedokonalá,⁶ je priblížiť sa tomuto božskému vzoru. Po druhé, treba pripomenúť Xenofónovo svedectvo z I.2.1 o Sókratovom striedmom (μετρίως) a nie asketickom živote.⁷ Z uvedeného vyplýva, že dosahovať sebestačnosť nemožno totálnou absenciou akýchkoľvek potrieb, materiálne nevynímajúc. Naplnením sebestačnosti je striedmy (zdržanlivý) život⁸ s indiferentným vzťahom k materiálnym statkom podľa spartánskeho vzoru. Túto interpretáciu možno podporiť pasážou II.7.4-8, v ktorej sa aténsky občan Aristarchos sťažoval Sókratovi, že má problém s nedostatkom finančných prostriedkov. Tento nedostatok však nebol spôsobený jeho neschopnosťou alebo nevhodným či neopatrným konaním.⁹ Zapríčinili ho vonkajšie okolnosti spojené s vojnou, v dôsledku čoho musel živiť svoje príbuzenstvo ženského pohlavia. Keďže nemal dostatok finančných prostriedkov, všetci v jeho dome trpeli hladom. Sókratés sa spoludiskutujúceho snaží presvedčiť, že má svojich rodinných

4 Aj Diogenés Laertios o Sókratovi zaznamenal: „Často pri pohľade na množstvo vecí vyložených na predaj hovoril: Koľko je vecí, ktoré ja nepotrebujem.“ (DL, II,25).

5 Na inom mieste sa Dorion vyjadril, že αὐτάρκεια je stav želaný sám pre seba (Dorion 2006, 104).

6 Xenofónov Sókratés konštatuje, že bohovia sa starajú o ľudí (I.4.14-19; IV.3.13).

7 Až neskorší kynici vytvorili požiadavku života v prísnej askéze.

8 Ako dokazuje Dorion, zdržanlivosť pripravuje cestu k sebestačnosti, je sebestačnosti podriadená (Dorion 2006, 104).

9 Na mieste II.6.2 totiž Xenofónov Sókratés konštatuje, že zlý priateľ je (okrem iných nevhodných typov) taký človek, ktorý veľa utráca a nevystačí s tým, čo má (teda nie je sebestačný – Xenofón použil adjektívum αὐτάρκης), ale stále potrebuje, aby mu niekto finančne pomáhal.

príslušníkov – občanov πόλις – primäť k tomu, aby pracovali (II.7.9-10). Len týmto spôsobom môžu následne dosiahnuť finančnú sebestačnosť a slobodu (ἐλευθερία). Xenofónov Sókratés teda propaguje myšlienku, že manuálnu prácu nemajú vykonávať len otroci. Manuálna práca nie je pre občana πόλις niečo ponižujúce¹⁰, naopak, je dobrom, pretože je užitočná a vedie nielen k materiálnej sebestačnosti, ale aj k pracovitosti, dôkladnosti a spravodlivosti. Sókratovo posolstvo pre jeho spoločníkov bolo jasné: tak, ako je on sebestačný od materiálnych potrieb, tak sa majú jeho spoločníci usilovať o to, aby ho v tejto sebestačnosti nasledovali. Aká je teda väzba medzi sebestačnosťou a slobodou? Sloboda od materiálneho bohatstva je v tomto vzťahu príčinou sebestačnosti.

1.2 Materiálna sebestačnosť a sloboda výberu

Nezávislosť, neviazanosť, indiferentnosť voči materiálnym statkom sme označili za materiálnu sebestačnosť. Tento typ sebestačnosti dával Sókratés najavo aj tým, že si za svoje verejné vystúpenia nedával platiť. Ako uvádza Xenofón: „... nebral peniaze od tých, ktorí túžili byť s ním. Veril, že si touto nezištnosťou uchováva slobodu (ἐλευθερία), a o tých, ktorí si za svoju spoločnosť dávali platiť, hovoril, že sa sami predali do otroctva, pretože musia diskutovať s tými, od ktorých prijali peniaze.“ (I.2.5-6).¹¹ Svoju sebestačnosť v tejto oblasti sofistovi Antifónovi zdôvodňoval tým, že tí, ktorí berú peniaze za výučbu, sú nútení odpracovať to, za čo berú mzdu. On však nič od poslucháčov neprijímal, a tak nebol nútený baviť sa s tými, s ktorými nechcel (I.6.5).¹² To, že si Xenofón vybral za Sókratovho protivníka sofistu, nie je náhodné. Sofisti si za svoje služby dávali veľmi dobre platiť, tým ale strácali svoju slobodu. Nemohli si vyberať tých, ktorých budú učiť, v tejto oblasti nemali slobodu výberu. V diametrálne odlišnej pozícii bol Sókratés, pretože: „... tvrdil, že ten, kto berie od kohokoľvek peniaze, prijíma ho za svojho pána a dostáva sa do otroctva, ktoré je odpornejšie než ktorékoľvek iné.“ (I.5.6). To znamená, že materiálnu sebestačnosť možno označiť za príčinu jeho slobody, slobody vo význame výberu toho, s kým, kedy a o čom bude diskutovať. Z prvých dvoch analyzovaných vzťahov medzi materiálnou sebestačnosťou a slobodou vyplýva ich úzka väzba a vzájomná podmienenosť.

¹⁰ Analogickú myšlienku vložil Xenofón do úst Antisthenovi v diele *Hostina* (*Symp.* IV.40-41).

¹¹ V rovnakom zmysle sa vyjadril na miestach I.2.60; I.6.3-5; I.6.13 aj v (*Symp.* IV.44).

¹² O tom, akých ľudí Sókratés vyhľadával na konverzáciu, sa píše na mieste IV.1.2. Na inom mieste Xenofón dosvedčuje: „Nepoznal som nikoho, kto by si dal toľko záležať na odhalení znalostí svojich priateľov.“ (IV.7.1).

2. Intelektuálna sebestačnosť

2.1 Výchova k sebestačnosti

Poukázal som na skutočnosť, že materiálna sebestačnosť bola cieľom Sókratovho snaženia, pretože mu poskytovala slobodu. Bolo však jeho cieľom to, aby sa sebestačnými stali aj jeho poslucháči? Xenofón na mieste I.2.8 uvádza, že Sókratés sa snažil o zdokonaľovanie a táto snaha nebola zacielená len na jeho osobu, ale aj na jeho spoločníkov.¹³ V čom spočívala táto snaha, vypovedá autor *Memorabilií* nasledovne: „Teraz ešte poviem, ako sa staral o to, aby si [jeho spoločníci] pri plnení svojich povinností stačili sami (αὐτάρκεις).“ (IV.7.1). Aké povinnosti mal na mysli? Na to nám dá najlepšiu odpoveď pasáž z miesta IV.7.9: „Chcel, aby si získali potrebné vedomosti od odborníkov a aby každý po celý život dával sám na seba pozor, aký pokrm, aký nápoj, aká telesná námaha mu robí dobre a aký spôsob života musí viesť, aby žil čo možno najzdravšie. Pri takej sebakontrolе vraj človek ťažko nájde lekára, ktorý by dokázal lepšie rozpoznať, čo slúži ku zdraviu.“ Sebestačnosť, o ktorej Xenofón píše, sa odlišuje od predchádzajúceho (materiálneho) typu sebestačnosti. Táto sebestačnosť spočíva na dvoch intelektuálnych základoch – na vedomostiach získaných učením a na sebazpoznaní spojenom so striedmym (zdržanlivým) životom. David K. O'Connor zdôrazňuje, že Sókratova sebestačnosť bola odlišná od sebestačnosti jeho spoločníkov (O'Connor 1994, 168). Uvedenú tézu treba spresniť. Táto téza je totiž platná len vtedy, ak hovoríme o sebestačnosti v prvom význame – vo význame nadobudnutého vzdelania. V druhom význame (sebazpoznanie spojené so striedmym životom) nemá byť medzi Sókratom a jeho poslucháčmi rozdiel. Ako príklad diferencovanej sebestačnosti vo vedomostiach (prvý význam) medzi Sókratom a jeho spoločníkmi možno uviesť miesto IV.7.2-8, kde Sófroniskov syn učil svojich poslucháčov, do akej miery majú byť vzdelaní v jednotlivých odboroch (geometrii, zememeračstve, astronómii a aritmetike), ale jeho vlastné vedenie v uvedených odboroch často prekračovalo tieto limity.¹⁴ O'Connor rezumuje, že Sókratova sebestačnosť vyžadovala teoretický záujem, ktorý prekračoval praktický záujem jeho spoločníkov. Jeho záujem, na rozdiel od jeho poslucháčov, nebol limitovaný na etické a politické záležitosti v úzkom význame (O'Connor 1994, 169). Sebestačnosť Sókratových spoločníkov bola teda zameraná na to, aby si dokázali sami poradiť v každodennom živote. Sókratés sa usiloval o to, aby boli jeho spoločníci sebestační v tom, čo je im vlastné ako individuálnym bytostiam. Ich sebestačnosť v tejto (intelektuálnej) oblasti je zacielená prakticky, na praktické znalosti. Úsilie poradiť si v každodennom živote môžeme interpretovať ako snahu

¹³ V analogickom význame sa vyjadril na miestach I.2.2-3; I.2.17-18; I.3.1; I.6.9.

¹⁴ Explicitným príkladom je Sókratova kritika Anaxagorových skúmaní v časti IV.7.7.

o čo najväčšiu slobodu, slobodu v zmysle nezávislosti na iných ľuďoch. Ako však dokazuje Sókratés Aristippovi (II.1.8-19), táto nezávislosť (sebestačnosť) na iných nemôže byť realizovaná mimo πόλις, ale len v jej hraniciach.¹⁵

2.2 Rozumová sebestačnosť

Konštatoval som, že Sókratova sebestačnosť v oblasti vedomostí prekračovala sebestačnosť jeho spoločníkov. Túto skutočnosť potvrdzuje aj záver Xenofónovho diela *Memorabilia*, kde ich autor píše, že Sókrata opísal: „...tak múdreho, že sa nikdy nemýlil pri rozhodovaní, čo je lepšie a čo horšie, a nepotreboval k tomu nikoho radu, ale stačil to rozpoznať sám svojimi silami (ἀλλ' αὐτάρκης εἶναι πρὸς τὴν τοῦτων γνῶσιν), bol schopný také pojmy vyjadriť slovom a podať ich definície...“ (IV.8.11).¹⁶ Aplikovaním tejto rozumovej (γνῶσις) sebestačnosti bol Sókratés na základe definícií schopný samostatne rozlišovať medzi dobrým a zlým, a preto bol v tejto oblasti sebestačný a slobodný. To znamená, že nebol odkázaný ani na iného človeka, ani na nejaký zákon, normu či pravidlo. Treba však zdôrazniť, že ani tento typ sebestačnosti nie je dokonalý. Intelektuálnu sebestačnosť ľudí totiž vysoko prevyšuje múdrosť bohov.¹⁷ Tento typ sebestačnosti v jej dokonalej podobe nie je schopný dosiahnuť nikto z ľudí. Podľa Xenofóna sa jej približoval len Sókratés a z tohto dôvodu ho môžeme vyhlásiť za sebestačnejšieho a slobodnejšieho od jeho spoluobčanov.¹⁸

Záver

Poukázal som na skutočnosť, že Xenofónov Sókratés uvažoval o sebestačnosti v dvoch odlišných významoch. V prvom význame spájal sebestačnosť s indiferentnosťou voči materiálnemu bohatstvu. Druhý význam sebestačnosti spájal s intelektuálnou nezávislosťou človeka – občana voči názorom svojich spoluobčanov. Ako som sa snažil ukázať, napriek tomu, že Xenofón explicitne nepíše o väzbe medzi sebestačnosťou a slobodou, implicitne sú oba typy sebestačnosti (materiálna i intelektuálna) v úzkej väzbe so slobodou.

15 J. Cepko v príspevku uverejnenom v tomto zborníku poukazuje na skutočnosť, že sebestačnosť a s ňou spojená sloboda u kynika Diogena so Sinópy už nie je viazaná na rodnú πόλις.

16 Dorion upozorňuje, že tento typ sebestačnosti nemá rovnakú podstatu ako sebestačnosť, ktorú Xenofón pripisuje Sókratovi vo zvyšku diela, pretože ide o sebestačnosť intelektuálnu (Dorion 2010, 155). V časti 2.1 som však dokazoval, že Xenofón o intelektuálnej sebestačnosti uvažuje už v súvislosti s výchovou k sebestačnosti na mieste IV.7.9.

17 Človek sa má obracať k tomu čo je dokonalé – k bohom: I.1.2-3; I.1.5; I.1.8; I.3.4; IV.8.11.

18 Práve tento obraz Sókrata sa stal pre helenistických filozofov paradigmou pre ideál mudrca.

LITERATÚRA

- DORION, L.-A. (2010): L'impossible autarcie du Socrate de Platon. In: Rossetti, L. – Stavru, A. (eds.): *Socratica 2008*. Bari: Levante etidori, pp. 137–158.
- DORION, L.-A. (2006): Xenophon's Socrates. Translated S. Menn, In: Ahbel-Rappe, S. – Kamtekar, R. (eds.): *A Companion to Socrates*. Oxford: Basil Blackwell, pp. 93–109.
- O'CONNOR, D. K. (1994): The Erotic Self-Sufficiency of Socrates: A Reading of Xenophon's *Memorabilia*. In: Vander Waerdt, P. A. (ed.): *The Socratic Movement*. Ithaca: Cornell University Press, pp. 151–180.
- XENOFÓN (2006): *Hostina. Sokratova obhajoba*. Preložil A. Kalaš, Bratislava: Kalligram. (skratka *Symp.*)
- XENOFÓN (1972): *Vzpomínky na Sókrata*. Preložil V. Bahník, Praha: Svoboda.

Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0178/10.

Mgr. Ulrich Wollner, PhD.
Katedra filozofie FHV UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
SR
ulrich.wollner@umb.sk